

179166

İSLÂM AHLÂKİ VE SEVGİ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179166
Tas. No:	207.92 KUT.D

ERÜ

İslâm Ahlâkı ve Sevgi

2006 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri

Yayın No: 382

Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 40

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir

1. Baskı, Kasım 2007, Ankara, 1.000 adet

ISBN 978-975-389-506-4

07.06.Y.0005.382

Redaksiyon : Dr. Mehmet BULUT

Kapak ve İç Tasarım: TN İletişim

Uygulama: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun
13.02.2007/5-2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve
Mütevelli Heyeti'nin 02.05.2007/1237-21/d
sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin dizgi,
fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DIYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi

1. Cadde 358. Sokak No: 11 06370 Yenimahalle / Ankara

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks: 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

İslâm Kültüründe Sevgi İçin Kullanılan Kavramlar

(Muhabbet, Meveddet, Rahmet ve Merhamet)

Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK*

A. GİRİŞ

İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet başta olmak üzere, Arapça'da sevgiyi ifade için kullanılan pek çok kelime, terim ve kavram vardır. Konu ile ilgili kitap telif etmiş olan bazı müellifler bunların sayısını altmışa kadar çıkarırlar. Bunlardan bir kısmı hem Kur'an hem de hadislerde kullanılmıştır. Bir kısmı ise bu iki kaynaktan geçmese de, dilde kullanıldığı, özellikle şiir başta olmak üzere, edebî metinlerde yer aldığı bilinen kelime ve terimlerdir. Bu kelime ve terimlerin bazıları kadim zamanlardan beri kullanılmış, İslâm döneminde anlam değişikliğine uğrayanlar olduğu gibi, bir kısmı da kavramlaşma merhalesi geçirmiş ve hem dinî metinlerin hem dinden etkilenen edebiyatın, sanatın, sosyal bilimlerin, âfâki/nesnel ve enfüsi/özel konuların vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Böylece Müslüman toplumlar uzun asırlar boyunca ırk, renk ve coğrafyaları farklı bile olsa, inanç ve amel noktasında -genel anlamda- birlik ve bütünlüklerini korudukları gibi, sevgi konusunda da az çok bir anlayış birlikteliği sağlayabilmişlerdir. Allah ve Peygamber, ana ve baba, eş ve çocuklar, kardeşler, yakın ve uzak akraba, Müslüman ve insan, tüm canlılar ve tabiat sev-

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

gisi bütün Müslümanlar arasında müşterek ilgi ve sevgi alanlarını oluşturmuştur. Büyük İslâm Medeniyeti'nin temellerini teşkil eden unsurlar arasında bunlara çok büyük önem verilmiş, tezahürleri edebiyat ve sanat eserleri başta olmak üzere her alanda ve her yerde kendini göstermiştir. Özellikle Müslüman Türk milletinin ve tarih boyunca kurdukları devletlerin yerleşik olduğu coğrafyalarda meydana getirilmiş olan mimârî sanat eserleri ve tesis etmiş oldukları müesseseler, Allah, Peygamber, Kur'an, Ehl-i Beyt ve sahabe sevgisinin, bütün canlılara karşı rahmet ve merhamet duygusuna sahip olmanın yansımalarını günümüze taşıyan canlı şahitlerdir. Bunların yanında edebiyat ürünlerimizin her türünde görmemiz mümkün olan kapsamlı sevgi metinleri, aynı şekilde anılan niteliklere sahip sanat abideleridir. Muhabbet, meveddet, rahmet ve merhametten bahsederken bütün bunları bir arada düşünmek, bizi konunun medeniyetimize ne ölçüde ve hangi boyutlarda nüfuz ettiğini anlamaya ve kavramaya sevk eder. Sınırları belirli bir tebliğ metnine bunları sayıp dökmeyi bile sığdırmak mümkün olmaz. Onun için biz konuyu bunların hepsinin aslı ve esasını teşkil eden Kur'an ve Sünnet ikilisiyle çerçevelemeye çalışacağız.

Sevgiyi ifade için kullanılan kelime, terim ve kavramlarla, sevginin tezâhürünü/dışa akseden yönünü ifade edenleri birbirinden ayrı değerlendirmek daha doğru olur. Sevgiden bahseden âlimlerin, düşünürlerin, sûfilerin, mutasavvıfların ve konu ile ilgili kitap telif eden müelliflerin çok kere işaret ettikleri gibi, sevgiyi, sevginin çeşitli derece ve mertebelerini ifade için kullanılan kelime ve kavramlar ekseriyeti itibariyle soyuttur. Bu sebeple tarif edilmeleri ve anlatılmaları daha zor ve çoğu kere de bireyin hisleri, duyguları, bilgi seviyesi ve yaşadığı maddî ve mânevî hayat tarzıyla ilgilidir. Dolayısıyla burada şahsîlik/sübjektiflik söz konusudur. Bundan dolayı da sevginin birbirinden farklı pek çok tarifi yapılmıştır.¹ Sevginin kendisinin kalbi bir amel olduğu herkesin müşterek kabûlüdür. Sevginin tezâhürlerini ifadede kullanılan birtakım kelime ve kavramlar ise, birincinin aksine ekseriyeti itibariyle somuttur.

B. MUHABBET

Biz burada öncelikle sevgiyi ifade eden kelime ve terimler arasında ilk sırada yer alan ve Arapça aslıyla dilimizde kullandığımız "muhabbet" üzerinde durmak istiyoruz. Esasen sevgiyi ifade için kullanılan bütün kelime ve terimlerin, muhabbetin bir türevi olduğu, bu yüzden birbirine çok yakın anlamlara geldiği de ifade edilir. Araplar ilgi duyulan, kalp ve kafayı ziyade meşgul eden şeyle-

¹ Sevgiyi ifade eden kelimeler ve çeşitli tarifler için bk. Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*, İstanbul 2002, s. 17-30.

re çokça isim takarlar. Sevginin bu kadar çok isminin olmasının sebebi bu ilgi ve alâkadır. Muhabbete birçok anlam verilmiştir. En önemlilerinden biri, kökeni itibariyle lüzum ve sebat manasına gelmesidir ki, sevilenin adını ve zikrini kalpten hiç ayırmamayı ifade eder. Saflık ve berraklık anlamını taşıması sebebiyle, sevgi ve dostluğun katkısız, saf olanına muhabbet denilir. Çünkü sevgi arı duru, saf ve berrak olmalıdır. Şiddetli yağmurların yağmasıyla yükselen suların üstünde oluşan beyaz renkli kabarcıklar habâb diye anılır. İşte adını bundan aldığı söylenenlere göre muhabbet, sevgiliyi görme ve ona kavuşma heyecan ve aşkı içinde olan yüreğin coşkusunun adıdır. Muhabbete verilen anlamları saymak ve mahiyetlerini açıklamak bile başlı başına bir tebliğ konusu olabilir.² Ancak biz kelime tahlillerine takılıp kalmak istemiyoruz. Yapmaya çalışacağımız, Kur'an ve Sünnet verilerindeki esaslara bağlı kalarak, sadece muhabbet, meveddet ve merhametle ilgili kısa bir tahlil denemesi olacaktır.

Sevgi, kalbin sevilene meyli olduğu için, Allah için kullanılıp kullanılmayacağı münakaşa edilmiştir. Bazı âlimler, bunu kabul etmeyerek Allah sevgisinden maksadın O'na ibadet etmek olduğunu söylemişlerse de, İslâm ulemasının ekserisi Allah sevgisinin varlığını Kur'an ve Sünnetten getirdikleri açık delillerle ortaya koymuşlardır. Neticede, Allah ve Resûlünü sevmenin farz olduğunda ittifak edilmiştir. Allah Teâlâ Kur'an'ın bazı âyetlerinde şöyle buyurur: "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."³ "İman edenlerin Allah'a olan sevgileri her şeyden daha ileri ve daha kuvvetlidir."⁴ "Eğer Allah'ı seviyorsanız gelin bana uyun ki, Allah da sizi sevsin."⁵

Hz. Peygamber de hadislerinde Allah sevgisinden yorumla ihtiyaç kalmayacak derecede açıklıkta söz etmiştir: "Sizden biriniz, Allah ve Resûlü kendisine bu ikisi dışındaki her şeyden daha sevimli olmadıkça gerçek anlamda iman etmiş olmaz."⁶ Kendisine imandan soran sahâbiye: "Allah ve Resûlünün sana bu ikisi dışındaki her şeyden daha sevimli olmasıdır" diye cevap vermiştir.⁷ "Sizi nimetleriyle besleyip doyurduğu için Allah'ı seviniz."⁸

Hz. Peygamber'e ittibâ, Allah sevgisine delâlet eden, ona götüren, ona ulaştırılan bir yoldur. "Allah'ı seviyorum" diyenin, Peygamber'e ittibâ etmesi, ona uyması, onun izini takip etmesi, onun yolundan ayrılmaması gerekir; işte o tak-

² Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ravdatu'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâkin*, nşr. es-Seyyid Cümeylî, Kahire 1407/1987, s. 33-38.

³ Mâide, 5/54.

⁴ Bakara, 2/165.

⁵ Âl-i İmrân, 3/31.

⁶ Buhârî, İman 9, 14; Müslim, İman 66-67; Tirmizî, İman 10.

⁷ Nesâî, İman 2, 4; İb Mâce, Fiten 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 11.

⁸ Tirmizî, Menâkıb 31; Hâkim, *Müstedrek*, III, 150.

dirde Allah da o kulunu sever ve bu sayede onun günahlarını bağışlar.⁹ Sevgiyi, çok çeşitli yönlerden ele alıp incelemek mümkündür. Kur'an, özenle Allah'ın sevdiğilerinden bahseder. Allah'ın sevdiği kul olmak, en üstün, en şerefli mertebe, en kıymetli ve en değerli makam ve mevkidir. Bunu bilménin, fert olarak her bir Müslüman'ın kendisinin hangi niteliklere sahip olması ve kimleri sevmesi gerektiğine yol ve yön gösterici etkisi vardır. İşte bu sebeple ana hatlarıyla Allah'ın sevdiğilerine temas etmenin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz:

1. Allah muhsinleri sever. İhsan mastarından türemiş olan muhsin kelimesi, çoğulu olan muhsinün (muhsinler) ile birlikte Kur'an'da çokça geçen kelimeler arasında yer alır. İhsan, iyilik ve hayrın, güzelliğin ve güzel davranışın her birini kendinde toplayan bir kelimedir. Kötülük ve çirkinliğin zıddı olan her şey ihsan diye adlandırılır. Ayrıca Hz. Peygamber ihsânı "Sanki Allah'ı görüyormuş gibi O'na kulluk yapmaktır"¹⁰ diye tanımlamıştır. "Hep güzel davranın; çünkü Allah güzel hareket edenleri (muhsinün) sever."¹¹ Bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayan, kızdıklarında öfkelerini yutan, insanların kusurlarını affedener, Allah'ın sevdiği muhsinlerdir.¹² Birçok kötülük yapan insanlar olabilir, kötülükleri affetmeyi bilen kimseler Allah'ın sevdiği muhsinlerdir.¹³ Takvâ ile birlikte, başkalarına iyilik eden ve her yaptığını güzel yapan ihsan mertebesine erer. Allah da böyle güzel davranan muhsinleri sever.¹⁴

2. Allah tövbe eden ve temizlenenleri sever. Tövbe kelimesi lügat itibariyle dönmek, vazgeçmek, terk etmek ve ayrılmak gibi anlamlara gelir. Dîni bir istilah olarak tövbe, günahı terk ederek iyi amele, isyanı terk ederek itâat etmeye dönmek, önceden işlediği günah ve hatalarından pişmanlık duymak, günah ve kusurunu itiraf etmek anlamına gelir.¹⁵ "Allah tövbe ile kendisine dönenleri sever, temizlenenleri de sever."¹⁶ Kur'an pek çok âyette Allah'a tövbenin önemini ve Allah'ın tövbeleri kabul edici olduğunu mübalağa ile vurgular.

3. Allah muttakileri sever. Takvâ, lügat anlamı olarak bir şeydan sakınmak, korunmak, korkulan şeyden nefsi emin kılmak demektir. Takvâ kelimesinin din örfündeki anlamı ise, dinin emirlerine sınıksız sarılmak, yasaklarından kaçınmak, nefsi günah ve kötülüklerden ve bu ikisine götüren şeylerden korumaktır.¹⁷ İşte bu niteliklere sahip olan kimseye muttakî denir. Fakat takvânın

⁹ Âl-i İmrân, 3/31.

¹⁰ Buhâri, İman 37; Müslim, İman 1; Ebû Davud, Sünnet 16; Tirmizî, İman 4; İbn Mâce, Mukaddime 9.

¹¹ Bakara, 2/195.

¹² Âl-i İmrân, 3/134.

¹³ Máide, 5/13.

¹⁴ Máide, 5/93.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, "Te-vav-be" maddesi.

¹⁶ Bakara, 2/223. Ayrıca bk. Tevbe, 9/108.

¹⁷ Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-fünûn*, III, 1527.

Kur'an'da çok çeşitli anlamlarda kullanıldığını belirtmek gerekir. Bunlar arasında iman, tövbe, masiyeti terk etme, ihlas gibi anlamları görmek mümkündür. Bu sebeple Kur'an'ın birçok âyeti takvâ ile ilişkilendirilir. Takvâ, kulun bu dünyada ulaşabileceği en üstün mânevî makam olarak kabul edilir. Bir başka ifade ile müminliğimizin ve Müslümanlığımızın en son ulaşacağı nokta takvâ makamıdır. Burada önemli olan ve üzerinde durulması gereken husus, bu en üstün makam ve mertebeye ulaşmanın kulların kendi elinde oluşudur. Allah katında en üstün insan, takvâca en ileri ve en önde olan kimsedir.¹⁸ Allah, takvâ sahibi olanlarla beraberdir.¹⁹ Allah, ahdini yerine getiren ve haramlardan sakınan muttakileri sever.²⁰ Allah, kendisine karşı gelmekten, özellikle ahdi bozmaktan sakınan(muttakî olan)ları sever.²¹

4. Allah âdilleri sever. Adalet, zulmetmeyip kalp ve gönüllerde, akıllarda doğruluğu yer etmiş ve ortaya çıkmış olan kesin hükmü ve keyfiyeti yerine getirmek, sitem etmeyerek hak olduğu için vermek, nefse değil vicdana uyarak hareket etmektir.²² Adalet kavramı, hikmet, iffet ve şecaat denilen üç faziletin birleşmesinden meydana gelir. Dolayısıyla bütün faziletlerin üstünde bir yer işgal eder, daha doğru bir ifade ile faziletlerin hepsini kendinde toplar.²³ “Hükmedersen, adaletle hükmet. Çünkü Allah âdilleri sever.”²⁴ Müminlerden bir topluluk bir başka topluluğa hücum ederse, onunla Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşılar. Allah'ın emrine döndüğü takdirde, araları hakkaniyetle düzeltilir ve daima âdil davranılır; çünkü Allah âdil davrananları sever.²⁵ “Dininizden ötürü sizinle savaşmayan, sizi yerinizden, yurdunuzdan etmeyen kâfirlere gelince; Allah sizi, onlara iyilik etmeden, adalet ve insaf gözetmeden menetmez. Çünkü Allah âdil olanları sever.”²⁶

5. Allah sabredenleri sever. Sabır, bir musibet anında nefse hakimiyet, ci-hadda gösterilen kahramanlık, sıkıntılı zamanlarda gönlü hoş tutabilme, konuşma anında sözüne hakim olma gibi nitelikleri ihtiva eder.²⁷ Kur'an'da doksan ayrı yerde sabırdan bahsedilir ve birçok hayır ve fazilet sabırla ilişkili kılınır. “Nice peygamberler gelip geçti ki, onlarla beraber kendisini Allah'a adanmış birçok rabbaniler savaştı. Onlar, Allah yolunda başlarına gelen zorluklar sebebiyle

¹⁸ Hucurât, 49/13.

¹⁹ Nahl, 16/128.

²⁰ Âl-i İmrân, 3/76.

²¹ Tövbe, 9/4 ve 7.

²² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, Kahire 1381/1961, s. 325; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, III, 1429.

²³ İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-ahlâk*, Kahire, ts., s. 15.

²⁴ Âl-i İmrân, 5/42.

²⁵ Hucurât, 49/9.

²⁶ Mümtehine, 60/8.

²⁷ Râgıb, *el-Müfredât*, s. 273.

asla yılmadılar, zayıflık göstermediler, düşmanlarına boyun da eğmediler. Allah böyle sabırlı insanları sever.”²⁸

6. Allah mütevekkileri/Allah’a dayanıp güvenenleri sever. “Bir kere azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et. Allah, muhakkak ki kendisine dayanıp güvenenleri sever.”²⁹

7. Allah kendi yolunda savaşılanları sever. “Allah, taşları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saflar halinde, kendi yolunda savaşılanları sever.”³⁰

Allah’ın sevdiği yanında sevmeyenleri de vardır. Kur’an bunları da sayar. Biz onları sadece anmakla yetineceğiz: Kâfirler, haddi aşanlar, zalimler, müfsidler/yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, müsrifler, hainler, müstekbirler/kendini büyük görenler, kendini beğenip öğünenler, böbürleneler, Allah’ın sevmeyenleri arasındadır.

C. MEVEDDET

Sevgiyi ifadede yaygın olarak kullanılan kelimelerden bir diğeri de meveddettir. Meveddetin kökeni, dostluk ve muhabbet, bir şeyi sevmek ve onun olmasını temenni etmek anlamına gelen vüd mastarıdır. Temenni, sevdiğimiz bir şeyin var olmasını, elde edilmesini istemektir. Nitekim Kur’an’da şöyle buyrulur: “Onun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir.”³¹ “İman edip, makbul ve güzel işler yapanlar için, Rahman insanların gönüllerinde sevgi yaratır.”³² Seven ve sevgisi çok olan vüd diye adlandırılır. Herkese ve her şeye karşı sevgisi çok olan kişiye racul vüd=seven adam denir. Sevginin en katıksızı, en latif ve en incesine de vüd denilir. Bu kelime çeşitli türemişleriyle hem Kur’an’da hem hadislerde kullanılır. Meveddet kelimesi, dostluk, bağlılık, tanışıklık anlamlarında Kur’an’da kullanılmıştır: “Ama Allah’tan size bir zafer ihsan edildiğinde, bu kimseler, kuşkusuz –sizinle kendileri arasında bir sevgi/bağlılık/dostluk/tanışıklık yokmuş gibi- keşke onlarla birlikte olsaydım da o büyük başarıdan bir pay kapsaydım diyeceklerdir.”³³ Âyette geçen “meveddet”e bu anlamların her biri uygun düşer. “De ki: Ben bu risalet ve irşad hizmetinden ötürü, sizden akrabalık sevgisinden (yol arkadaşlarınızı sevmenizden) başka beklediğim hiçbir karşılık yoktur.”³⁴ Âyetteki “kurbâ” tabiri-

²⁸ Âl-i İmrân, 3/146.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/159.

³⁰ Saf, 61/4.

³¹ Rûm, 30/21.

³² Meryem, 20/96.

³³ Nisâ, 4/73.

³⁴ Şûrâ, 42/23.

ni bazı müfessirler Hz. Muhammed (s.a.)'in akrabaları şeklinde anlamışlardır. Burada esas olanın bütün insanlık için geçerli olan ortak bir ilişki olduğunu söyleyenler vardır: yani kardeşlik/dostluk ilişkisi olduğunu, bu ahlâkî açıdan daha uygundur.³⁵ Allah, iman eden, salih amel işleyen, güzel ve makbul işler yapan kimseler için insanların gönlünde bir sevgi yaratır, bu yaratılan sevgi vüd diye anılır.³⁶ Hz. Peygamber bir hadislerinde bu âyetin mahiyetini açıklamıştır: Allah bir kulu sevince Cebrail (a.s.)'e: "Ben falan kişiyi sevdim, sen de onu sev" der. Cebrâil (a.s) de onu sever ve gökteki meleklerle: "Allah falan kişiyi sevmiştir, siz de onu sevin" diye nida eder. Sonra gökteki melekler de onu sever. Daha sonra yeryüzündekilerin gönüllerine onun sevgisi yerleşir ve insanlar arasında yayılır.³⁷ Cenâb-ı Hakk'ın eşler arasında yarattığı sevgi de aynı şekilde vüd olarak anılır.³⁸

Allah'ın güzel isimlerinden biri, vedûd ismidir. Bu isim Allah cihetinden, kendisinin dostlarınca çok sevildiğini, sevginin kaynağı olduğunu, kulları cihetinden ise Allah'ın yarattıkları için hayır murad ettiğini; salih kullarını sevdiğini ve onlardan razı olduğunu ifade eder. "Rabbinizden af ve merhamet dileyin, sonra günahlarınızdan tövbe edip O'na sığının. O sizi affeder ve korur. Çünkü Rabbim rahimdir, vedûddur" (Acıyıp esirgeyenlerin en yücesi, sevginin kaynağı, gözesidir).³⁹

Muhabbet ve meveddetin pratik faydalarını kısaca ifade edecek olursak şunları söylemek mümkündür:

a. Muhabbet, imanın kemâline ve Müslümanlığın güzelliğine delâlet eder. Ruhlara ve kalplere gıda verir. Sevğiden mahrum olan kalpler ölümler sınıfından sayılır. Kalpleri sevgi dolu olanlar Allah'ın bereketi ve nimetlerine nail olurlar. Sıkıntı, darlık ve bunalım anlarında sevginin tesiri kendini gösterir. Bu dünyada nimete ermiş olma ve sevinç içinde yaşamaya, âhîret nimetleri ve sevincine ulaştırmaya vesile olması sevginin meyvelerindedir. Ayıplar muhabbet sayesinde itiraf edilir ve sonra gereği yerine getirilir.

b. Allah sevgisi, O'na hamd etmeyi, O'ndan razı olmayı , O'na şükretmeyi, O'ndan korkmayı, O'ndan ummayı, O'nun zikri sayesinde nimetlere ulaşmayı, huzur ve sükûna ermeyi, O'na ünsiyeti/yakınlığı, O'nun yolunda infâkı/harcamayı kapsar.

c. Hz. Peygamber'in sevgisi, onun sünnetini yaşamayı ve yaşatmayı, davetine sahip çıkıp korumayı gerektirir. Onun sevdiği kimseleri ve sevdiği şeyleri

³⁵ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 989, 29. dipnot.

³⁶ Meryem, 19/96.

³⁷ Buhârî, Tevhîd 33; Müslim, Birr 137.

³⁸ Rûm, 30/21.

³⁹ Hûd, 11/90.

sevmeyi de icap ettirir.

d. Allah için din kardeşlerini sevmek, Allah ve Resûlü'nün sevgisinden sayılır. Allah için birbirlerini sevenleri, Cenâb-ı Hak başka hiçbir gölgenin olmaya-cağı kıyamet gününde, kendi gölgesinde gölgelendirecektir.

e. Kendi nefsi için sevip istediği bir şeyi din kardeşi için de arzu etmedikçe bir kimsenin imanı kâmil olmaz. Bu, aynı zamanda kişinin kendini bencillik hastalığından kurtarmasıdır.

f. Allah ve Peygamber sevgisi, Allah'ın yardım ve zaferinin erişmesinin önemli bir vesilesidir.

g. Meveddet, ülfeti/dostluk ve kardeşliği, başkasına yardımcı olma ve yardım etme duygusunu artırır. İnsanları birbirine yaklaştırır, aralarındaki merhamet ve acıma hissini yaygınlaştırır. İnsanlar arasında sevgi bağları kuvvetlendikçe, Allah'ın rahmet ve merhameti, bağışlaması da yaygın bir hal alır. Nefislerde yer etmiş olan kin ve düşmanlıklar ortadan kalkmaya başlar. Müslüman toplumu arasındaki düzensizlikler, aykırılıklar ve çatınlara engel olur ve sosyal ilişkiler düzene girer.

D. RAHMET VE MERHAMET

Sevginin tezâhürünü anlamak ve anlatmakta önemli bir işlev gören, Kur'an ve Sünnet metinlerinde türemişleriyle birlikte en çok kullanılan kavramlardan biri rahmet ve merhamettir. Rahmet ve merhamet kelimeleri de tıpkı muhabbet gibi dilimizde çok kullandığımız, işitildiğinde gönlümüzü ferahlatan, kalbimize huzur veren ve ruh dünyamızı aydınlatan kelime, terim ve kavramlardan biridir. Rahmet, merhamet ve ruhm/ruhum kelimeleri aynı anlamda olup, bir kimseyi esirgemek, rikkat/acımak ve şefkat/esirgemek anlamındadır. Rahmet, merhamet olunana iyiliği gerektiren bir kalp inceliği ve zarafettir. Seyyid Şerif el-Cürçânî, rahmeti hayra ulaşma iradesi diye tarif eder.⁴⁰ Arap edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Câhız, rahmetin sevgi ve korkudan mürekkep bir ahlâk ve karakter olduğunu söyler.⁴¹ Rahmet kelimesi Cenâb-ı Hakk'a izafe ile kullanıldığında, bununla sadece O'nun ihsânı, kullarına olan her türlü iyilik ve lütfu kastedilir; rikkat kastedilmez. Zira rikkat, kalbin bir keyfiyeti/niteliği olup sadece kullar için geçerlidir. Rahmetin türevlerinden olan Rahmân ismi de sadece Allah'a hasır; kullara verilmez. Rahîm ise yaratılmışların da vasfıdır; bu sebeple kullara da verilir.⁴² Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Ben Allah'ım. Ben Rahmân'ım. Rahmi yarattım, ismimden onu

⁴⁰ Seyyid Şerif el-Cürçânî, *et-Ta'rifât*, Beyrut, ts., s. 110.

⁴¹ Câhız, *Tehzibu'l-ahlâk*, Mısır, ts., s. 24.

⁴² Bilgi için bk. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, IV, 300-301.

türettim. Kim onunla ilişkiyi kesmezse ben de kesmem, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkiyi keserim.”⁴³ Böylece Cenâb-ı Hak rahmete hem rikkat hem ih-sân anlamını yüklemiş ve insanların tabına rikkati yerleştirmiş, kelimedeki ih-sân anlamını da en geniş şekliyle zatına has kılmıştır. Onun rahmeti her şeyi kaplamıştır, işte bu sebeple Rahmân sadece Allah’tır. Onun için, “Allah dünyanın Rahmânı, âhiretin Rahîmi’dir” denilir. Bunun anlamı şudur: O’nun ihsanı, iyilik, nimet ve lütufları dünyada mümin ve kâfir herkesi şâmindir; ahirette ise müminlere hastır. Şu âyet-i kerîmeler bunu çok açık olarak ifade eder: “Bize bu dünyada da ahirette de iyilik nasip et. Biz sana yöneldik. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Ben dilediğim kimseyi cezalandırırım. Rahmetim ise her şeyi kaplar. O rahmetimi de Allah’a karşı gelmekten korunan, zekât veren ve özellikle âyetlerimize iman edenlere nasip edeceğim.”⁴⁴ “O Allah müminlere gerçekten pek merhametlidir.”⁴⁵

Rahmetin anlamlarından biri de mağfiret, bağışlanmadır. “Gerçekten onlara tam bir vukufla mânalarını bildirdiğimiz ve iman edecek kimseler için bir hidayet, bir rahmet olan bir kitap getirdik.”⁴⁶ Müfessirler buradaki rahmet ile mağfiretin kastedildiğini ifade etmişlerdir. Rahmet rızık anlamında da kullanılmıştır: “Eğer elinin dar olması sebebiyle Rabbinden umduğun bir rahmeti beklerken o hak sahiplerine şimdilik ilgi gösteremiyorsan, hiç değilse onlara gönül alıcı bir şeyler söyle”⁴⁷ âyetindeki rahmetten maksadın rızık olduğu ifade edilir. Allah Teâlâ, yağmuru da rahmet olarak adlandırmıştır.⁴⁸ Halkımızın dilinde yağmur yerine onu gönderen Allah’a karşı aynı zamanda bir hamd ve şükür ifadesi olarak rahmet denilir.

Rahmet ve merhametten bahsederken, re’fet/acıma, esirgeme; rıfk/yumuşaklık, nezâket; şefkat/acıma ve esirgeme; atıfet/ihsan etme; sehâvet/cömertlik; mağfiret/esirgeme; muhabbet; teysîr/kolaylaştırma; husnû’l-işre/ailesiyle iyi geçim; husnû’l-muâmele/insanlarla iyi geçim gibi konunun tamamlayıcı unsurlarını unutmamak gerekir. Ayrıca rahmet ve merhametin zıddı olan kasvet/sertlik, acımasızlık; unîf/şiddet, kabalık, sertlik; sûtü’l-muâmele/kötü davranış; utüv/serkeşlik, kibirlenmek; ta’sîr/güçleştirme, zorlaştırma; cefâ/eziyet, sıkıntı verme ve tuğyân/taşkınlık, azgınlık, haddini aşmayı da hatırda tutmalıyız.

Rahmet, Kur’an’da türevleri ile birlikte en çok kullanılan kelimelerden biri-

⁴³ Tirmizi, Birr 9; Ebû Dâvûd, Zekât 45.

⁴⁴ A’râf, 7/156.

⁴⁵ Ahzâb, 33/43.

⁴⁶ A’râf, 7/52.

⁴⁷ İsrâ, 17/28. Ayrıca bk. Yûnus, 10/21.

⁴⁸ Şûrâ, 42/28.

dir. Sadece rahmet kelimesi 114, Rahmân 57, rahîm 115 defa geçer. Rahmet Kur'an'da çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Onlardan çok belirgin olanlarına işaret etmekle yetineceğiz:

a. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın sıfatı olarak kullanılmıştır: "Rabbiniz merhameti kendi zatına temel bir ilke edinmiştir."⁴⁹

b. Cehennem azâbından kurtuluş anlamına gelmektedir: "Allah'ın sizin hakkınızda lütuf ve merhameti olmasaydı ve Allah tövbeleri kabul eden, yaptığı her iş, verdiği her hüküm hikmetli olan bir zat olmasaydı, müstahak olduğunuz cezaları hemen verir, sizi perişan ederdi."⁵⁰

c. İnsan ve hayvan cinsinin rızıkları anlamında kullanılmıştır: "De ki: Rabbin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, harcamakla tükenir korkusuyla cimrilik ederiniz."⁵¹ Buradaki rahmet hazineleri ile insan ve hayvan cinsinin erzakının kastedildiği belirtilir.

d. Bir belâ, bir musibet, bir imtihandan afiyete ulaşma, kurtuluşa erme anlamında kullanıldığını görmekteyiz: "Yahut Allah bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?"⁵²

e. Düşmana karşı yardıma uğrama anlamına kullanılmıştır: "Yahut o size bir rahmet dilese, bunu kim engelleyebilir?"⁵³

f. İman ehli arasında ülfet ve muhabbet anlamına gelmektedir: "Meryem oğlu İsa'yı arkalarından gönderdik. Ona İncil'i verdik, ona uyanların kalplerine bir şefkat ve bir merhamet yerleştirdik."⁵⁴

g. Kurtuluş ve emniyet yurdu olan cennet anlamına gelmektedir: "Muhakkak ki Allah'ın rahmeti iyi kimselere yakındır."⁵⁵ Buradaki rahmeti müfessirler cennet anlamındadır, diye açıklamışlardır.

İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre, rahmet, kulun nefsi hoşlanmasa ve zor da bulsa, o kula faydalar ve hayırlar ulaştırmayı gerektiren bir sıfattır. İşte bu, gerçek rahmettir. İnsanların en merhametlisi, kişinin hayrına olanı ona ulaştırma da, zararına olanı da ondan uzaklaştırmada o kişiyi rahat bırakmayan kimsedir. Babanın çocuğuna rahmeti bu nevidendir. Çocuğa bilgi ve amel ile edep öğretmek onun hoşuna gitmez; çünkü bu sırada dövme ve benzeri bazı zorlamalar, güçlükler bulunur. Fakat bir baba bunları ihmal ederse, esas o zaman çocuğuna karşı rahmet ve merhamet göstermemiş sayılır. İşte böylesi bir merhamet ce-

⁴⁹ En'am, 6/54.

⁵⁰ Nûr, 24/10. Ayrıca bk. 14, 20, 21.

⁵¹ İsrâ, 17/100.

⁵² Zümer, 39/38.

⁵³ Ahzâb, 33/17.

⁵⁴ Hadid, 57/27.

⁵⁵ A'râf, 7/56.

halet merhametidir. Cenâb-ı Hakk'ın emirleri ve nehiyleri ile kullarını imtihan etmesi, onlara karşı olan merhametindedir. Çünkü onlara emrettiği şeylere Allah'ın ihtiyacı yoktur, onlara nehyedip yasakladığı şeylerin işlenilmesinden dolayı da bir eksiklik duymaz. Dünyayı müminler için sıkıntı yeri ve çekilmez kılması, orada sürekli yerleşip kalma duygusuna kapılmasınlar, dünyada itminana ermesinler, kalıcı olan nimetlere/ahiret hayatına rağbet etsinler diyedir. Bu ise Allah'ın kullarına bir rahmeti ve onlara merhametindedir. Çünkü onları ebedî, kalıcı olana yöneltmektedir. Yüce Allah'ın kullarına kitaplar indirmesi, resuller göndermesi de O'nun rahmetinin eseridir. İnsanlar bu noktada iki gruba ayrılırlar. Birinciler müminler olup Kur'an onlar için hem bir hidayet rehberi hem de bir rahmettir. İkinciler ise kâfirler olup, Kur'an onlar için de bir hidayet rehberidir; fakat onlara rahmet değildir, çünkü rahmet oluşu inanan, mümin olanlara hastır.⁵⁶

Kur'an'da, Allah'ın rahmet ve merhametinin eseri olarak sunulan bazı konuları kısaca belirlemeye çalışacağız. Bunlar hakkında yorumlar yapmamaya özen göstereceğiz:

1. Günahkârları ve günaha zorlanmış olanları af ve mağfiret etmesi, bağışlaması Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve merhametinin eseridir. Allah Teâlâ'nın Gafûr (=çok bağışlayıcı) ismi, Kur'an'da en çok geçenlerden biridir. Bu isim de onlarca defa Allah'ın Rahîm ismiyle birlikte geçer.⁵⁷ Cenâb-ı Hak af ve bağışlamadan Kur'an'da bu derece çok bahsederek bize yöneleceğimiz hedefleri göstermektedir. Çünkü insanoğlu yaratılışı ve kendisine bahşedilen özellikler hasebiyle günah ve hata işlemeye müsait bir fitrattadır. Cenâb-ı Hak bundan kurtulamayacağını bildiği kullarına af ve mağfiret yolunu açık tutmak suretiyle onların daima kendisini hatırlamasını ve affedici, bağışlayıcı bir Rableri olduğunu bilmesini istemiştir. İnsanlara karşı yaptığımız kusur ve hatalar sebebiyle de onlardan af dilememizi ve af dilenenlerin de bağışlamayı öğrenmesini hedeflemiştir.

2. Allah'ın rahmetinin önemli bir eseri, kullarının işlediği günah ve hatalar sebebiyle onların tövbelerini kabul etmesidir. Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde Allah'ın Tevvâb (=tövbeleri kabul eden) olduğu belirtilirken, aynı ismin hemen yanında Rahîm (=çok merhametli, kullarına çok acıyan) olduğu da hatırlatılır.⁵⁸ Demek ki, Allah'ın tövbeleri kabulü kullarına rahmet ve merhameti se-

⁵⁶ Bilgi için bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân min mesâiyidi's-şeytân*, Kâhire 1381/1961, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, II, 170-172.

⁵⁷ Misal olarak bazı sûrelerden birkaç âyet numarası vermekle yetineceğiz: Bakara sûresi 2/173, 182, 192, 199; Âl-i İmrân, 3/31, 89, 129; Nisâ, 4/25; Mâide, 5/3, 24, 39, 74; En'am, 6/54, 145, 165; A'râf, 7/153, 167; Enfâl, 8/69, 70; Tevbe, 9/5, 27, 91, 99 vd.

⁵⁸ Mesl. bk. Bakara, 2/37, 54, 128, 160; Nisâ, 4/16, 64; Tevbe, 9/104, 118; Hucurât, 49/12.

bebiyledir. Bu ilâhî ikaz ve bilgiler, aynı zamanda insanların birbirlerine karşı işledikleri kusurlar sebebiyle, kusuru olana özür ve af dileme yolunu, kendisine karşı kusur işlenmiş olanın da özrü ve af dilemeyi kabul etmesi gereğini öğretmektedir. Böylece insanlar arasında dostluk, kardeşlik ve barışın, toplumda ise düzen ve huzurun sağlanması hedeflenmiş olmakta, şiddet ve nefretin yaygınlaşmasının önüne geçilmektedir.

3. Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu şer'î kurallar, dünyada işlenen birtakım suçlara karşılık olarak yine Allah tarafından belirlenmiş cezalar, O'nun kullarına olan rahmet ve merhameti sebebiyledir. Bir fert için olduğu kadar, bir aile, bir toplum, bir millet, bir devlet, neticede bütün devletler topluluğu ve dünyamız için en önemli müşterek noktamız, kural ve kaidelerdir. Bundan dolayıdır ki, Cenâb-ı Hak, ilk insan ve ilk peygamber olarak yarattığı Hz. Âdem (a.s.)'den başlamak üzere, son peygamber Hz. Muhammed (a.s.)'e kadar, bütün Resûl ve Nebîlere indirdiği kitaplarda insanlara kurallar ve kaideler öğretmiş, emirler ve yasaklar koymuştur. Bunlar, Allah'ın kullarına olan bir nimeti, lütfu, rahmet ve merhametidir. Kuralsız ve kaidersiz bir hayat düşünülemez, böyle bir hayat akli başında bir insan için taşınması çok zor bir yük, bir çılgınlık halidir. Nitekim hayatımızdaki birçok olumsuzluğun, stresin, bunalımın, intiharın sebebinin kuralsızlıklar veya aşırılıklar olduğu istatistiklerle de bilinen gerçeklerdendir. İşte toplumların ve devletlerin kuralsızlıkları da dünyayı yaşanılmaz kılar. Nitekim dünya tarihinde bunun örnekleri az değildir ve hâl-i hâzırda yaşadığımız dünyada da gözümüzün önünde sergilenen acı misalleri bulunmaktadır. İşte bütün bunlar dikkate alındığında, Cenâb-ı Hakk'ın koymuş olduğu kural ve kaidelerin, birtakım suçların karşılığı olan cezaların, hem fert hem toplum hem de toplum düzeni için vazgeçilmez sayılan devlet hayatı için ne kadar değer ifade ettiği açıkça görülür. Bunun, kulları için Allah'ın bir lütfu ve onlara olan rahmet ve merhametinin eseri olduğu anlaşılır. O sebeple Cenâb-ı Hak, İslâm ümmetini vasat/mutedil/seçkin/örnek, dengeli ve ölçülü bir ümmet kıldığını beyan etmiş ve aynı âyette Allah'ın insanlara karşı şefkatli ve merhametli olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹ Kur'an, bazı cezaların insan ve toplum hayatını nasıl sağlıklı kıldığını ve rahmet oluşunu, haram yiyerek ve başkasının hakkını gasp ederek insanın kendisini öldürmemesini, düşmandan alınan ganimetlerin helâl olarak yenilmesini ve Allah'a karşı gelmekten sakınılmasını, namazı hakkıyla kılmaya, zekât vermeye ve peygambere itaat etmeye devam edilmesini, mümin kadınların evlerinin dışına çıktıklarında dış elbiselerini üzerlerine salıvermelerini Allah'ın kulları için rahmet ve merhametinin eseri olan kural ve kaideler-

⁵⁹ Bakara, 2/143.

den bazıları olarak sunar.⁶⁰

4. Allah Teâlâ'nın insanlık tarihi boyunca peygamberler göndermesi ve onlara insanlara rehber olması için kendi katından hak ile batılı ayırt edici kitaplar indirmesi, Allah'ın kullarına olan rahmetinin, merhametinin bir tezahürüdür. Cenâb-ı Hak, Kur'an'ın birçok âyetinde peygamberler ve kitaplar göndermesini bir rahmet olarak anar ve bunu kullara birçok defa önemle hatırlatır.⁶¹ Kur'an'da bunların rahmet olarak anıldığı yerlerin birçoğunda aynı zamanda bir hidayet olduğu da ısrarla vurgulanır. Bu hidayet/doğru yol, doğru yolu gösterme, hakka sevk etme, müfessirler başta olmak üzere İslâm âlimlerince Allah'ın indirdiği kitaplarda, özelde Kur'an'da, akaid esaslarının, fikhî hükümlerin, ahlâkî esasların, mev'iza ve kıssaların ayrı ayrı bildirilmiş olması şeklinde yorumlanmıştır. Buradan müminlerin çıkaracağı ders ve onlara düşen görev ne olmalıdır? Ümmetin âlimleri başta olmak üzere, bütün Müslümanlar, peygamberlerin Kur'an'da en sahih ve gerçekçi ifadesini bulan tüm insanlığa yönelik çağrılarını, Kur'an'ın bilgi ve haberlerini her asır ve her coğrafyadaki insanlara ulaştırmak gibi bir sorumluluk taşımaktadırlar. Kanaatimizce bu, İslâm'ın büyük önem verdiği tebliğ görevini yerine getirmek olduğu kadar, insan cinsinin kardeşliği anlayışını, sevgiyi, hidayet ve rahmeti, merhameti âleme taşımanın da adıdır.

5. Müminlerin işledikleri ameller karşılığında sevap alacak olmaları, Allah'ın onlara rahmeti ve merhameti cümlesindedir. Sabredenlere verilecek karşılık da aynı şekilde rahmet ve merhametin eseridir. Bu, aynı zamanda Cenâb-ı Hak'ın adaletinin bir tecellisi ve gereğidir. Çünkü inananla inananın, inanıp inancının gereğini yerine getirenle böyle olmayan aynı derece ve mertebede değildir. Kur'an'ın sıkça vurguladığı gerçeklerin en başta gelenlerinden biri, inanan ve salih amel işleyenlerin Allah katındaki kıymeti ve seçkinliğidir. Allah'ın kulları arasından seçkin olanlara değer vermesi, onları övmesi, sevmesi ve insanlara örnek göstermesi büyük önem taşır. Çünkü, "nasıl bir insan olmam gerekir", sorusunu kendine soran bir kimse, bu sayede doğru cevabı bulma imkânına kavuşur. Kur'an birçok âyetinde hangi amellerin Allah'ın rahmet ve merhametine, hoşnutluk ve sevgisine vesile olacağını bize bildirir.⁶²

6. Allah'ın rahmet ve merhameti dünyada mümin kâfir herkesi kapsamına alır, ahirette ise sadece müminlere hastır. Kur'an'ın ilk sûresinin ilk âyetleri bu

⁶⁰ İlgili bazı âyetler için bk. Bakara, 2/178-179; Nisâ, 4/29; Enfâl, 8/69; Nûr, 24/56.

⁶¹ Bu âyetlerden sadece birkaçı için bk. En'am, 6/157; A'râf, 7/52, 63, 203; Tevbe, 9/61; Yûnus, 10/57; Hûd, 11/17, 28; Yûsuf, 12/111.

⁶² Birkaç örnek için bk. Bakara, 2/156-157; Âl-i İmrân, 3/157; Nisâ, 4/100, 152; En'am, 6/15-16; A'râf, 7/56; Tevbe, 9/20-21, 71, 99.

gerçeği ifade ile başlar: “Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla. Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah’adır. O rahmândır, rahîmdir.”⁶³ Allah, bütün insanların ilâhıdır ve ondan başka tanrı yoktur. O, rahmandır, rahîmdir.⁶⁴ Göklere ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. Allah dilediğini affeder, dilediğini cezalandırır. Allah gafûrdur, rahîmdir.⁶⁵ Kur’an, merhamet edenlerin en merhametlisinin, en hayırlısının Allah olduğunu birçok kere hatırlatır.⁶⁶ Bütün bunların bize dünyada tüm insanlara, hatta tüm canlılara karşı merhamet ve şefkat göstermemiz gerektiğini öğretici nitelikte yol ve yön gösterici örnekler, nasihatler, emir ve tavsiyeler olduğu inkâr edilemez gerçeklerdir. Neticede ilâhî kaynağa dayalı olarak şekillenen bu davranışların, müminler arasında olduğu gibi tüm insanlar arasında da iyi ve güzel davranışı, âdil muameleyi, insan sevgisini ve “yaratandan ötürü yaratılanı hoş görme” duygusunu yeşertip geliştireceği, âleme yayacağı ve huzurlu bir dünya oluşturmada yol gösterici özellik taşıyacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

7. Müminlerin, tam bir kararlılıkla ve devamlı olarak Allah’ın rahmetini istemeye devam etmeleri gerekir. Kur’an bize öğrettiği örnek dualarda bunu da talim eder.⁶⁷ Dua, kulun Allah’a içtenlikle ve samimiyetle yönelme ve yakarma anıdır. Kur’an’ın pek çok âyetinde rahmet ve merhameti bize dualarla öğretmesi, İslâm’ın bu konuya ne kadar önem verdiğinin açık bir delilidir.

8. Rahmet ve merhamet peygamberlerin ve sâlih kulların niteliklerindedir. Kur’an, Peygamberin insanlara yumuşak davranmasının Allah’ın merhametinin eseri olduğunu söyler,⁶⁸ müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir,⁶⁹ beraberindeki müminler kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidir,⁷⁰ hem dünyada hem ahirette Allah’ın lütuf ve merhameti müminler iledir.⁷¹ Yine Kur’an, Allah’ın rahmet ve merhametini dilediği kimselere has kılacağını haber verir.⁷² Haber verdiği bir başka önemli husus, Allah’ın rahmetinden ümit kesmenin caiz olmadığıdır.⁷³ Hz. Peygamber’in bütün âlemler, bütün insanlar

⁶³ Fâtiha, 1/1-2.

⁶⁴ Bakara, 2/163.

⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/129.

⁶⁶ Mesl. Bk. A’raf, 7/151; Yûsuf, 12/64, 92; Enbiyâ, 21/83; Mü’minûn, 23/109, 118.

⁶⁷ Mesl. Bk. Bakara, 2/286; Âl-i İmrân, 3/8; A’raf, 7/23, 155; Yûnus, 10/86; Hûd. 11/47; İsrâ, 17/24.

⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/159.

⁶⁹ Tevbe, 9/128.

⁷⁰ Fetih, 48/29.

⁷¹ Nûr, 24/14.

⁷² Mesl. bk. Bakara, 2/105; Âl-i İmrân, 3/74; Yûsuf, 12/56; Şûrâ, 42/8; Fetih, 48/25.

⁷³ Bk. Hicr, 15/56; Zümer, 39/53.

için rahmet vesilesi olarak gönderilmesi ise, Allah'ın kıyamete kadar geçecek tüm zamanlar ve mekânlar için en büyük lütfudur.⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'in üzerinde bu kadar hassasiyetle durduğu bir konunun, Resûl-i Ekrem'in sünnetinde yeterince uygulama alanı bulması ve hadislerinde en çok yer alan hususların başında gelmesi yadırganacak bir durum değildir. Nitekim hem yaşayış ve uygulama hem rivayet olarak rahmet ve merhametle ilgili sahih hadisler yüzlerce olarak ifade edilebilir. Tarih, Hz. Peygamber'in çok çeşitli alanlarda birçok önemli başarılarından bahseder. Kanaatimizce bunlara ilâve edilmesi gereken husus şudur: Onun en büyük başarısı, medenî olma vasfı taşımadığı bilinen ve Câhiliye adının kendilerini ifade için kullanıldığı bir toplumun içinden çok kısa bir zaman diliminde, tam anlamıyla örnek nitelikte bir "sevgi ve merhamet toplumu" ortaya çıkarmış olmasıdır. Gerçekten sahâbe nesli, insanlık tarihinde eşi benzeri görülmeyen, seçkin nitelikleri kendinde toplayan bir "örnek nesil" olma özelliğini hakkıyla taşımaktadır. Her konuda olduğu gibi sevgi, rahmet ve merhamet konularında da onlardan alacağımız çok şey vardır. Bir tebliğin boyutlarını çok aşan bu konuya burada girmemiz söz konusu olamaz. Biz, Kur'an âyetlerinde yapmaya çalıştığımız gibi, Hz. Peygamber'in hadislerinin de çok kısa bir tahlilini yapmaya gayret edeceğiz.

Peygamberimiz, rahmet ve merhamet konusunda temel prensipler ortaya koymuştur, biz onlardan bazısına işaret etmekle yetineceğiz. Hz. Peygamber'in sünnetinde ve hadislerinde gördüğümüz, ısrarla ve çok çeşitli vesilelerle hatırlatılan ve vurgulanan konuların başında, Allah Teâlâ'nın rahmet ve merhametine kimlerin nail olacağı gelmektedir. Bu, Allah inancına sahip bir mümin için son derece önemlidir. Zira Allah'ın rahmet ve merhametine nail olmak, O'nun lütfuna, ihsânına, sevgisine nail olmak demektir. Temel referans noktasını Kur'an'ın teşkil ettiği bu husus, benzeri konularda olduğu gibi hadislerde vuzuha kavuşturulur ve müşahhaslaşır. İlgili hadislerin geneline baktığımızda, rahmet ve merhamete vesile kılınan ana eksenin insan unsuru oluşu hemen dikkat çeker. En meşhur olan ve bilinenlerinden vereceğimiz birkaç örnek bile bunu anlamamıza yeterli olabilir:

1. Hadis-i şeriflerde bütün insanlara karşı merhametli olmamız tavsiye edilir. Bizim merhamete kavuşmamız da ancak bu sayede mümkün olur: "İnsanlara merhamet edenlere rahmân olan Allah da merhametle muamelede bulunur. Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki, gökyüzündeki (melek)ler de size merhamet etsin."⁷⁵ "İnsanlara merhametli olmayanlara Allah da merhametli

⁷⁴ Enbiyâ, 21/107.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, Edeb 66; Tirmizî, Birr ve's-sîle 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 160.

davranmaz.”⁷⁶ “Allah, kullarından ancak merhametli olanlara merhamet eder.”⁷⁷ “Merhamet etmeye merhamet olunmaz.”⁷⁸

2. Hadislerden öğrendiğimiz bir gerçek şudur: Çocukları öpmek, okşamak sevgi ve merhametin bir belirtisidir. Hz. Peygamber’e gelen ve onun çocukları öptüğünü gören bir bedevi: “Yoksa sen çocukları da mı öpüyorsun? Vallahi biz onları asla öpmeyiz” deyince, Peygamberimiz: “Allah senin kalbinden merhameti çekip aldıysa benim elimden ne gelir ki?”⁷⁹ buyurmuşlardır.

3. Hadis-i şeriflere göre merhametsiz insanların birtakım belirtileri, sevilmeyen ve istenilmeyen özellikleri vardır. “Canî, kötü huylu, eşkıyâdan başkasının kalbinden rahmet çekilip alınmaz.”⁸⁰ “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimizin hakkını tanımayan kimse bizden değildir.”⁸¹

4. Hz. Peygamber, merhametli olmayı ve bağışlamayı teşvik etmiştir: “Merhamet ediniz ki merhamet olunasınız; bağışlayınız ki bağışlanasınız.”⁸²

5. Hz. Peygamber’in rahmet ve merhamet temennisiyle başlayan pek çok duaları vardır.⁸³

6. Müslüman toplumu bir tek vücut gibi olmalıdır. Bunun ilk tezahürü rahmet ve merhamette kendini gösterir. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Müminler birbirini sevmeye, birbirine şefkate ve birbirine merhamet etmeye tıpkı bir vücut gibidirler. Vücudun bir uzvu hasta olduğunda, diğer uzuvları uyanık kalarak ve ateşlenerek ona ortak olmaya çağırırlar.”⁸⁴

7. Yakın akraba ve uzak akrabayı ziyaret, onlarla ilişkiyi kesmeme Resûl-i Ekrem’in önemli tavsiyeleri arasındadır. Hz. Peygamber: “Sıla-i rahimi kesen cennete giremez” buyurur.⁸⁵ Bir adam: Yâ Rasûlallâh! Benim akrabalarım var, ben onlara sıla yapıyorum, onlar benimle alâkayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik yapıyorum, onlar ise bana kötülük yapıyorlar. Ben onlara yumuşaklıkla muamele ediyorum, onlar bana cahillik ediyorlar, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Eğer sen dediğin gibi isen, sanki onlara sıcak kül yediriyor gibisin. Sen

⁷⁶ Buhâri, Tevhid 2; Müslim, Fezâil 66; Tirmizî, Birr 16, Zühd 48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 48.

⁷⁷ Buhâri, Cenâiz 32, Eymân 9, Merdâ 9, Tevhid 25; Müslim, Cenâiz 9, 11; Ebû Dâvûd, Cenâiz 24, Edeb 58; Nesâî, Cenâiz 22; İbn Mâce, Cenâiz 53.

⁷⁸ Buhâri, Edeb 18, 27; Müslim, Fezâil 65; Ebû Dâvûd, Edeb 145; Tirmizî, Birr 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 228, 241.

⁷⁹ Buhâri, Edeb 18; Müslim, Fezâil 64; İbn Mâce, Edeb 3; *Müsned*, VI, 56, 70.

⁸⁰ Ebû Dâvûd, Edeb 58; Tirmizî, Birr 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 301, 444.

⁸¹ Ebû Dâvûd, Edeb 58; Tirmizî, Birr 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 257.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 165, 219.

⁸³ Msl. Bk. Buhâri, Edeb 22; Şehâdât 11; Menâkibu'l-ensâr 45; Salât 61; Müslim, Mesâcid, 272-275; Ebû Dâvûd, Salât 48; Nesâî, Mesâcid 40; İbn Mâce, Cenâiz 23.

⁸⁴ Buhâri, Edeb 27; Müslim, Birr 66; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 270.

⁸⁵ Müslim, Birr 18-19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 484, III, 14, 83.

bu hal üzere devam ettikçe, Allah tarafından onlara karşı senin daima yardımında bulunacak biri olacaktır” buyurdu.⁸⁶ Kişiyi cennete yaklaştırıp cehennemden uzaklaştıracak ameller kendisine sorulduğunda, Resûl-i Ekrem Efendimiz, bunlardan birinin de sıla-i rahim olduğunu bildirmiştir.⁸⁷

8. Hz. Peygamber, cemaatin rahmet, gruplaşmanın azap olduğunu bildirmiştir.⁸⁸

9. Allah'ın rahmeti gazabının önündedir ve rahmeti gazabını geçmiştir. Efendimiz şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ mahlûkatı yaratınca, arşının üzerinde kendi katında bulunan kitabına şöyle yazdı: “Şüphesiz rahmetim gazabımın önüne geçmiştir.” Bazı rivayetlerinde: “Rahmetim gazabıma galebe etmiştir” şeklindedir.⁸⁹ Hz. Peygamber buyurdu: “Allah rahmetini yüz parçaya ayırdı. Bunların doksan dokuzunu kendi yanında tuttu, yeryüzüne sadece bir parçayı indirdi. Yaratıkların birbirine olan merhametleri, hatta hayvanların yavrusuna dokunur korkusuyla ayağını kaldırması bile, bu bir parça merhametin sonucudur.”⁹⁰

10. Hz. Peygamber, rahmet ve merhamet peygamberidir. Kendisinin isimlerini sayarken: “Ben Muhammed'im, Ahmed'im, Mukaffi'yim, Hâşir'im, tevbe'nin peygamberiyim, rahmetin peygamberiyim, savaşın peygamberiyim” buyurmuştur.⁹¹ Peygamberimiz'den, müşriklere beddua etmesi istenince, kendisinin lanetçi olarak değil, ancak rahmet olarak gönderildiğini hatırlatmıştır.⁹²

11. Hz. Peygamber'in hayvanlara rahmet ve merhametle muamele edilmesi ile ilgili hadislerini de hatırlamamız gerekir: Hz. Peygamber, aşırı susuzluğu sebebiyle toprağı yalayan bir köpeğe su veren günahkâr bir kimsenin Allah'ın bağışlanmasına nail olduğunu bildirince: “Yâ Rasûlallah! Hayvanlardan dolayı da bize bir ecir ve karşılık var mı? diye sorulunca: “Her canlı sebebiyle ecir vardır” buyurdu.⁹³ Bir kediyi hapsettiği ve ona karşı acımasız davranıp merhamet göstermediği için cehenneme giren bir kadının kıssasını anlatır.⁹⁴ Sahabe, bir deve-

⁸⁶ Müslim, Birr 22.

⁸⁷ Müsned, V, 417, 418.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 278, 375.

⁸⁹ Buhârî, Tevhid 55, Bed'ü'l-halk 1; Müslim, Tevbe 14-16; İbn Mâce, Zühd 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 242, 258, 260, 313.

⁹⁰ Değişik şekillerde rivayeti için bk. Buhârî, Edeb 19; Rikâk 19; Müslim, Tevbe 18-21; Tirmizî, Daavât 99; İbn Mâce, Zühd 35; Dârimî, Rikâk 69.

⁹¹ Müslim, Fezâil 126; Tirmizî, Daavât 118; İbn Mâce, İkâmet 25, 189; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 138, 395.

⁹² Müslim, Birr 87; Ebû Dâvûd, Sünnet 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 250, 253, 257.

⁹³ Buhârî, Müsâkât 9, Mezâlim 23, Edeb 27; Müslim, Selâm 153; Ebû Dâvûd, Cihâd 44; İbn Mâce, Edeb 8; İmam Mâlik, *Muvatta*, Sıfatu'n-Nebi 23.

⁹⁴ Buhârî, Bed'ü'l-halk 16, Enbiyâ 54; Müslim, Birr 133.

nin inlediği ve göz yaşı döktüğüne şahit olurlar. Bir mucize olarak bu deve kendisini sahibinin aç bıraktığını ve aşırı yorduğunu Hz. Peygamber'e şikâyet eder. Peygamberimiz de onun sahibini çağırarak uyarır.⁹⁵ Hz. Peygamber, karnı sırtına yapışmış bir deveyi görünce, "Hayvanlar topluluğu hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara makul tarzda bininiz ve doğru dürüst yedirip içiriniz" buyurdu.⁹⁶ Bazı sahâbiler bir sefer esnasında gördükleri iki kaya kuşu yavrusundan birini almışlardı. Resûl-i Ekrem, yavrunun annesinin yere doğru alçalarak uçup dolaşmakta olduğunu ve âdeta yavrusunu aradığını görünce, "Yavrusunu alarak onu kim perişan etti?" diye sordu ve "Yavrusunu ona geri veriniz!" diye emretti. Karınca yuvasını yakmak suretiyle yok eden ashabına, bunun kabul edilemez olduğunu söyleyerek: "Ateşin sahibi olan Allah'tan başkasının herhangi bir canlıyı yakarak azap etmesi yakışmaz" buyurdu.⁹⁷

⁹⁵ Ebû Dâvûd, Cihâd 44.

⁹⁶ Ebû Dâvûd, Cihâd 44.

⁹⁷ Ebû Dâvûd, Cihâd 113.